

Hideg krematórium

Jelenkor Kiadó, Budapest, 2024. 286 oldal

Megrázó és elgondolkodtató könyvében a Vajdaságból, 1944-ben, Auschwitzba deportált költő-újságíró, a személyes tapasztalatai alapján, kíméletlen tárgyilagossággal írja le a náci koncentrációs táborok életét, az emberieségtől megfosztás és az állati sorba lealacsonyítás folyamatát, az egzisztenciális határhelyzetek emberi viszonyait, és betekintést kínál az ilyen határhelyzetekbe élni kényszerített emberi természet egyes megnyilvánulásaiiba. *„Debreczeni láttatni akarja velünk, hogyan élnek, akiktől megtagadják az emberi lét alapfeltételeit: az evést, ivást, mosakodást.”* (279)

A szerzőt Auschwitzban munkára alkalmasnak ítélték, így a sachsenhauseni központi táborhoz tartozó gross-roseni láger három különböző altáborában raboskodott, és ott élte túl a borzalmakkal telített megpróbáltatást. Az SS lágerbirodalmának ezekben a munkatáborokban az ítélet nélkül fogvatartott háftlingek halálig *„rabszolgaként dolgoztak, szinte semmi ételment nem kaptak, állathoz sem méltó körülmények között éltek, és állandó, önkényes erőszaknak voltak kitéve”* (274).

Már a gettósítás is, de maga a deportálás mindenképpen az elembertelenítést szolgálta. Debreczeni leírja, ahogy a vagonokból kirohanó szerencsétlenek (nők és férfiak, idősek és fiatalok) minden szégyenérzettől megszabadulva végzik a szükségletüket. *„Két nap óta nem volt mód szükséglet végezni. Lábakat szétvetik, leguggolnak. Kuksolnak szenttelenül, állatiasan.”* Szerinte sem a „guggoló”, sem pedig „a vadonatúj egyenruhákba öltöztetett, fűzöld tábori csendőrök” nem emberek már (14). *„Az azt hiszem, valahol Kelet-Európában a virágos erdőszélen, a vasúti töltés mentén ment végbe a csodálatos metamorfózis. Ott lettek állatokká a leólmózott pokolvonat emberei.”* (15)

A szerző mellbevágó mondatokkal ragadja meg az áldozatok egyes léthelyzeteit, akik számára nincs jövő, már holnap sincs, hiszen nincs láthatáron a kiszabadulás: *„A szemekben pucérra vetkezik a reménytelenség.”* (19). *„A kétségbeesés nem böngész naptárt és nem folytat tervgazdálkodást.”* (19) *„Fénelméig üritettük a jelen gyötrelmeit, elképzelni sem tudtuk, hogy borzalmasabb is következhet.”* (77) *„Hagyományos látszatélet tengődött a gomba módra sokasodó barakkok között.”* (102)

„Auschwitzországban, az ürülékszagú kísértetállamban” (47) felfedezi a lágerarisztokráciát (lagerálteste, táborírnok, blokkparancsnok, konyhás, egészségügyi), egy „nyomorúságos világ nyomorúságos” isteneit (41), akiknek hatalma az életet jelentő élelem feletti rendelkezésben gyökeres. Fölöttük áll a táborparancsnok (SS-alórmester, civilben mézszáros), aki élet és halál ura, gyakorlatilag ő az isten a táborban; táboristen (73).

„A nácik – írja – módszeres leleménnyel teremtették meg haláltáboraikban a páriák szövevényes hierarchiáját. Maguk a németek a dróton belül többnyire láthatatlanok maradtak. Az élelmiszerelosztást, fegyelmezést, a közvetlen munkafelügyeletet, az elsőfokú terrort, szóval a végrehajtó hatalmat valóságban a deportáltak közül találomra kiemelt hajcsárookra bízta.” (41)

„Tagadhatatlan, a rendszerben mélységes pszichológia rejlett. Kiagyalói ismerték a lélek ösztönrétegeit. A hajcsárok ocsmány munkájukért – a jobb levesen, jobb ruhán, lopási lehetőségen kívül – magát a hatalmat, ezt a mindennél részegítőbb áfiumot kapták borraivalóul. Korlátlan hatalmat élet és halál felett. Hosszú sor változatos tisztséget kreáltak, nagyjából ugyanazokat valamennyi táborban, mindig gondosan ügyelve a lépcsőrendszerre.” (42)

A koncentrációs tábor az a hely, ahol a háftling elveszíti az önazonosságát, a személyiségét, a nevét, az emberségét, mert minden a túlélésről, a hatalomról és a teljes kiszolgáltatottságról szól. Ezt a kiszolgáltatottságot a háftling nap mint nap, akár többször is átélte.

„Az appell sorakozó, parancskiadás, munkabeosztás, raport, tetemrehívás, büntárgyalás és ítéletvégrehajtás egyetlen fogalomba és egy aktusba sűrítve. Rendszerint hajnalban, munkába indulás előtt van appell, és este visszatérés után. Rendszerint. De úgyszólván naponta a takarodóig rendelkezésre álló pihenőórákban is megkondul a fára függesztett, rozsdás vasrúd: a táborgong. Rendkívüli appell jelez. Sohasem tudhatni, hány órán át kell rostokolni, amúgy halálra gyötörten, szélben, esőben, feszes vigyázzban, és főleg sohasem tudni, mikor leszünk szemtanúi, esetleg delikvensei halálos ítélet kimondásának és végrehajtásának.” (70–71)

A saját helyzetére Debreczeni a következőképpen reflektál:

„Vészes gyorsasággal aljasodom a telep szennyébe. Rikoltozva, bősziült vagdalkozással küzdök könnyebb csákányért, a sínhordó munka könnyebb posztjéért, sűrűbb levesért, tenyéryni fekkelyért. Artikulátlanul üvöltve hempergek a többivel, a sárban küzdve útszélen talált sárgarépáért, fogcsikorgatva startolok minden elhullajtott cigarettavégre.” (84)

A szerző azt is megtapasztalta, hogy az SS személyzet is képes volt eltérő magatartást tanúsítani. Hermann SS-közlegény, bresloui bárpincér, emberként viselkedett a fogvatartottakkal: *„Nem meredt ránk olyan ádáz gyűlölettel, mint a többi. (...) Mindig szóba állt valamelyikünkkel, és mint a bibliai magvető, ejtett lábunk elé egy-egy megkezdett, égő cigaretta.” (106)* A táborkörzet legfőbb felügyelője, egy félkezű SS-százados, viszont teljesen ok nélkül agyonlőtte a 46514 számú prémiumos háftlinget: *„Egy kis bemutató. Illusztráció, hogy a legjobb zsidónak is meg kell döglennie.” (110)* Kell ennél jobb bizonyíték arra, hogy a táborokban minden kiszámíthatatlan volt, és senkit nem védett meg semmi, hiszen kéjből lehetett gyilkolni – büntetlenül!

A teljes kilátástalanság közepette – *„Sohasem hittem volna, hogy ennyire bele lehet nyugodni az elmúlás gondolatába, sőt, hogy a közeli vég gondolata egyenesen kívánatosná válhat.”* – Debreczeni bekerült a Dörnhau-i kórházlágerbe, a „hideg krematórium”-ba (165). A szerencsének köszönhetően, csodával határos módon, ott élte túl, ahol meglátása szerint: *„többnyire éjjel mennek el a sorosok. Az éjszakáé a nyöszörgő küzdelem, a sikoltó búcsú, a hazafelé fájó önkívület...” (181)*

A kórházlágerben töltött idő a létezés határhelyzetei voltak, pillanatról pillanatra. Szinte minden a szerencsén múlott: a halálközeli állapotban volt-e, aki törődött a fogvatartottal, volt-e, aki gondoskodott róla? És természetesen az akaraté. Mert amikor az akarat, az élni akarás már nem képes erővé hasonulni, az már a vég (209). Ebben a halálgyári közegben mutatkozott meg az emberi lét és természet a maga meztelenségében, hiszen humánus és erkölcs levetkőzte önmagát. *„A hitleri rabszolga-stratégiának sikerül a lehetetlen. A vérségi kapcsolat ösztönrétegeibe nyúl és eléri a mélypontot, ahol ez sem számít. Apa és fiú birokra kél egy vitás falatért.” (211)* *„Tévednek akik azt hiszik, hogy a nácik kreálta rabszolgákban maradt még közösségi érzés.” (227)*

Amikor pedig elérkezik a várva-várt fel/megszabadulás, akkor *„hónapok rendje foszlik semmibe egy perc alatt” (255)*. Az őrszemélyzet és a lágerarisztokrácia elmenekül, aminek következtében kitör az anarchia. Mivel a konyhások megtagadják a munkát a betegek „most inkább éheznek, mint valaha” (260). Minden kísérlet a megszerveződésre kudarcba fullad. Az őrzés nélkül maradt táborok mozgásképes lakói gyalog vágnak neki az ismeretlennek. Természetesen a leszámolások sem maradnak el. Az el nem menekült fejes halál fia lett!

„Huszonnégy óra alatt gombnyomásra pattan elő egy új arisztokrácia. A közzjáték kérészélű császárai. Azok, akiknek a legtöbb, legértékesebb zsákmányt sikerült összeharácsolniuk. A jobb ruha több konzerv lovagjai. Körülöttük nyomban felburjánzik a lakájsereg. Természetesen mindez délibáb, pünkösdi királyság. Az anarchiával együtt semmibe enyészik. Mert reggel végre megjönnek a felszabadítók.” (264)

Debreczeni József visszaemlékezése egy fájdalmas, de nagyon józan és elgondolkodtató könyv. Véleményem szerint kötelező olvasmánnyá kell(ene) tenni a középiskolai oktatásban! Miért?! Mert *„a legkeményebb, legkíméletlenebb vádirat a náciizmus ellen, amelyet valaha írtak” (284)*. Nem véletlen, hogy 2024-ben egyszerre 15 nyelven jelent meg párhuzamosan! A *Hideg krematórium* „tanúbizonyágot tesz, és óva inti a jövő nemzedékeit”, írja Alexander Bruner, a szerző unokaöccse (285).

Jakab Attila